

Doc. dr. sc. Miroslav Akmađža

Filozofski fakultet u Osijeku

Sladana Josipović, prof.

Filozofski fakultet u Osijeku

PROVEDBA AGRARNE REFORME NA CRKVENIM POSJEDIMA U PAKRAČKOM DEKANATU 1945. - 1948.

Pripreme za donošenje *Zakona o agrarnoj reformi*

Nakon preuzimanja vlasti 1945. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) odmah je pokrenula proces donošenja zakona koji su mijenjali vlasničke odnose, ne čekajući ni izbore za Ustavotvornu skupštinu. Tako je, u praksi željeći provesti parolu „zemlja seljacima“, krenula u izradu *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*. Zakon je donesen već 23. kolovoza 1945. na saveznoj razini, a 24. studenoga 1945. donesen je *Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske*. No treba naglasiti da se KPJ kao nositelj vlasti u DF Jugoslaviji zalagala za provedbu agrarne reforme još od vremena svog osnutka. Još u razdoblju između dva svjetska rata KPJ se zalagala za ukidanje preostalih feudalnih i polufeudalnih odnosa s ciljem da se takvi posjedi podjele onima koji ih obrađuju. U skladu s tim stajalištima KPJ je tražila i eksproprijaciju crkvene zemlje iznad određenog maksimuma (30 ha).¹ Za vrijeme 2. svjetskog rata KPJ, odnosno partizanski pokret, nekim je svojim postupcima i odlukama nagovijestio provođenje agrarne reforme po načelu podjele zemlje onima koji je obrađuju. Naime, na područjima pod partizanskim nadzorom, zemlja je oduzimana vlasnicima koji su bili proglašeni narodnim neprijateljima; ili pak vlasnicima koji zemlju zbog različitih razloga nisu obrađivali, te je dodjeljivana onima koji zemlje nisu imali, a htjeli su je obrađivati. Već tada je i crkvena zemlja predavana seljacima na korištenje.² Iako su ti postupci imali privremeni karakter, već tada se moglo naslutiti kako će se provoditi agrarna reforma

¹ M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*, Zagreb, 1990, str. 20.

² *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH)*, Zbornik dokumenata 1943, Zagreb, 1964, str. 325. (Dalje: ZAVNOH, Zbornik dokumenata I).

kada KPJ preuzme potpunu vlast u zemlji. O tome kakav će karakter imati agrarna reforma nakon završetka rata, nagovještavala je i izjava Andrije Hebranga na II. zasjedanju ZAVNOH-a u listopadu 1943. godine, u kojoj kaže da *zemlja mora pripasti onome, koji ju obrađuje, bez ikakvog otkupa i bez ikakve odštete*.³ S obzirom da je Katolička crkva bila jedan od većih posjednika u Hrvatskoj i uglavnom gospodarski ovisila o tim posjedima, agrarna reforma dočekana je u crkvenim redovima s velikim ogorčenjem, doživjevši je kao atak nove vlasti na Katoličku crkvu. Istovremeno će nova vlast svoje buduće odnose s Katoličkom crkvom braniti tezom da je Crkva u sukobu s novom vlašću ponajprije zbog toga što je vlast uzela zemlju Katoličkoj crkvi da bi je podijelila seljacima.

Komunistička vlast bila je svjesna da će agrarna reforma dovesti do sukoba s vjerskim zajednicama, te se trudila što bolje u javnosti pripremiti teren za njezinu realizaciju. Računalo se na to da je većina seljaka, a osobito onih najsiromašnijih, spremna tražiti zemlju bez obzira je li u rukama veleposjednika ili vjerskih zajednica.⁴ Predsjednik jugoslavenske vlade Josip Broz Tito pokušao je unaprijed umiriti Katoličku crkvu, obećavajući prilikom razgovora s predstavnicima zagrebačkog svećenstva 2. lipnja 1945. i nadbiskupom Alojzijem Stepincom 4. lipnja 1945. da će se sva pitanja odnosa Katoličke crkve i države rješavati sporazumno, a u svezi s agrarnom reformom, da će Vlada Katoličku crkvu upoznati s nacrtom zakonskog prijedloga. No to obećanje poslije neće biti ispunjeno.⁵ Da će se agrarna reforma provoditi vrlo radikalno, najavio je sâm Tito nekoliko dana poslije, točnije, 18. lipnja 1945. u svom govoru u Mladenovcu, kada o agrarnoj reformi među inim kaže: *No, mi to mislimo riješiti vrlo radikalno, potpuno, tako da se to pitanje više ne ponavlja, kako je bilo u toku predratnih 25 godina. U to budite uvjereni*.⁶

Kod izrade *Zakona* prevladavalo je mišljenje da kompetencije za provođenje agrarne reforme budu prepuštene federalnim jedinicama, smatrajući da je za državu lakše da sukobe oko tih pitanja rješavaju federalne jedinice sa „svojim“ crkvama, te će tako vjerske zajednice mnogo manje moći iskorištavati svoj utjecaj na vjernike.⁷

U međuvremenu, osnovana je i Popisna komisija u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva Federalne Hrvatske, s ciljem da se popišu svi napušteni posjedi, veleposjedi, crkveni, njemački i seljački posjedi veći od

³ ZAVNOH, Zbornik dokumenata I, isto, 459.

⁴ M. Maticka, isto, str. 44.

⁵ Predstavka nadbiskupa Stepinca maršalu Titu, Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske i Vjerskoj komisiji, br. 72/BK, od 17. kolovoza 1945, Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kutija 326.

⁶ „Borba“, Beograd, 19. VI. 1945.

⁷ M. Maticka, isto, str. 43. - 44.

17 ha. Komisija je osnivala kotarske komisije koje su obavljale praktični dio posla.⁸ Da bi se do provođenja agrarne reforme osiguralo da ne dođe do promjena u vlasničkim odnosima i vršio nadzor nad korištenjem zemljišta i uroda na zemljištu predviđenom za agrarnu reformu, vlast je postavljala delegate (povjerenike) koji su bili zaduženi za navedene poslove. U zapisnicima o postavljanju delegata na župna zemljišta o dužnostima delegata najčešće je pisalo: *Delegatu je predana dužnost, da u zajednici sa župnikom i crkvenim odborom poradi na tome da svi poslovi u gospodarstvu teku i obavljaju se u redovito vrijeme a naročito da se obavi na vrijeme jesenska sjetva. Nadalje da imade nadzirati da se ništa nepotrebno ne otuđi od imovine i zaliha.*⁹ Na rad tih povjerenika Katolička crkva nije gledala blagonaklono. Župnici pojedinih župa u pravilu su se žalili crkvenim i državnim vlastima na ponašanje delegata na crkvenim posjedima. Nerazumijevanja uloge povjerenika bila su česta i od strane svećenstva i od strane lokalnih organa vlasti, što je često dovodilo do nesuglasica među njima.

Istovremeno su državni mediji pripremali javnost za agrarnu reformu s ciljem mobilizacije seljaštva u njihovom iskazivanju radikalnog obračuna s veleposjedničkim i crkvenim vlasništvom nad zemljom.¹⁰ Tako zagrebački „Vjesnik“ u izvješću s kotarske konferencije Jugoslavenske narodnooslobodilačke fronte (JNOF-e) kotara Jastrebarsko, objavljuje, u članku pod naslovom *Narod kotara Jastrebarsko traži provedbu agrarne reforme*, da je narod na konferenciji tražio, da se što prije provede agrarna reforma, kako bi siromašni seljaci, u prvom redu siromašni borci našli rada na dodijeljenoj zemlji.¹¹ Naime i poslije će predstavnici vlasti agrarnu reformu stalno nastojati prikazivati kao proizvod volje naroda, a ne samo kao dio programa KPJ. Zagrebački je „Vjesnik“ zatim objavio i veliki članak pod naslovom *Sva veleposjednička imanja strahovito su zapuštena*, s ciljem stvaranja revolta kod seljaka prema veleposjednicima odnosno crkvenom vlasništvu nad zemljom. U tom članku između ostalog piše da na veleposjedu Brezovica *radnici svakog dana ostavljaju svoje zdravlje na nadbiskupskom dobru*, te se konstatira *lijek od ove bolesti je jedino pravilno rješenje agrarne reforme, odnosno da se agrarna reforma konačno i definitivno provede, u interesu naroda i domovine.*¹²

⁸ M. Maticka, isto, str. 30.

⁹ Zapisnik o postavljanju delegata na sva zemljišta koja potpadaju pod župu Sv. Juraj u Trnju, 26. rujna 1945. Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje: NAZ), br. 6993/45.

¹⁰ M. Maticka, isto, str. 44.

¹¹ „Vjesnik“, Zagreb, 19. srpnja 1945, str. 2.

¹² „Vjesnik“, Zagreb, 3. kolovoza 1945, str. 3.

Reakcije Katoličke crkve na najavu agrarne reforme

S obzirom da su mediji i nastupi nekih političara ukazivali na to da se ubrzano priprema agrarna reforma, a s crkvenim vlastima nitko, bez obzira na Titova obećanja, o navedenoj problematici ne razgovara, nadbiskup Stepinac upućuje Vladimiru Bakariću, predsjedniku vlade Federalne Hrvatske 10. srpnja 1945. predstavku u svezi s pripremama za donošenje Zakona o agrarnoj reformi.¹³ U uvodnom dijelu predstavke, nadbiskup napominje da ju upućuje u skladu s obećanjem J. B. Tita što ga je dao predstavnicima zagrebačkog svećenstva i njemu osobno, da će se sva pitanja koja se tiču crkveno-državnih odnosa, rješavati sporazumno. U prvoj točki predstavke podsjeća na propuste stare agrarne reforme iz 1919, koji su već dobro oštetili Katoličku crkvu,¹⁴ a najsiromašniji seljaci od reforme nisu imali koristi, te u skladu s tim upozorava na pogibelj koja bi mogla zaprijetiti Katoličkoj crkvi provedbom nove radikalne agrarne reforme. U drugoj točki predstavke podsjeća na najave radikalnog provođenja agrarne reforme od strane istaknutih predstavnika vlasti (Moša Pijade) te upozorava vlasti na pogibelj, koja bi Crkvi mogla neminovno zaprijetiti provedbom takve reforme. Zatim u trećoj točki predstavke naglašava, da pri provođenju agrarne reforme treba zaštititi interese svećenika i službenika Katoličke crkve, jer oni ne dolaze u obzir kod podjele zemljišta iz zemljišnog fonda, što se namjerava stvoriti, te traži da se kod provedbe agrarne reforme ne dira u nepokretnu crkvenu imovinu. Upozorava također da konačno rješenje pitanja agrarne reforme na crkvenim posjedima spada jedino na Svetu Stolicu, te s tim u svezi upozorava da *za pravilno uređenje odnosa naše Države prema Svetoj Stolici od važnosti je, da se u tom pitanju postupa sporazumno s predstavnicima Crkve i prije, no što se donesu zakonske odredbe o agrarnoj reformi*. Isto tako daje do znanja da je nakon agrarne reforme provedene u staroj Jugoslaviji, Crkvi ostalo toliko malo zemljišta, da se radi o ostatku ostataka, s kojim se Crkva mora materijalno uzdržavati, ističući posebice problem funkcioniranja sjemeništa ukoliko im se novom agrarnom reformom oduzmu veće površine posjeda. U četvrtoj točki predstavke ističe da se ne bi smjelo postupati s imovinom Kaptola kao s jednim pravnim subjektom, nego kao sa skupinom više pravnih subjekata, napominjući da je to stajalište

¹³ N. Kisić-Kolanović, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću godine 1945*, Croatica Christianas, br. 29, god. XVI, Zagreb, 1992. Predstavka nadbiskupa Stepinca predsjedniku vlade Federalne Hrvatske, br. 61/BK, 10. srpnja 1945, str. 140. - 142.

¹⁴ Rješenjem Agrarne direkcije u Zagrebu od 5. svibnja 1919, sva crkvena dobra preko 20 katastarskih jutara došla su pod udar reforme. (B. Petranović, *Aktivnosti rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945 - septembar 1946)*, *Istorija XX veka*, Zbornik radova V, Beograd 1963, str. 285. - 286.)

prihvatila i stara Jugoslavija. U petoj točki konačno upozorava da bi radikalna provedba agrarne reforme na ono malo i to razmjerno slabih crkvenih veleposjeda moglo donijeti slabo zadovoljavajući rezultat u pogledu agrarnog pitanja naše zemlje, ako se nebi istodobno provela opsežna kolonizacija na napuštenim zemljištima, kojih danas, nakon ovog ratnog pustošenja, toliko imade, kao nikad prije. Primjećujem, da su i sami razboriti seljaci bili pred nekoliko godina protiv prodaje crkvenih posjeda na župama, te su isticali, da bi tom prodajom samo malo njih imalo koristi, a za sve ostale župljane, da bi nastali novi tereti. Na kraju konstatira da bi provesti predviđenu agrarnu reformu značilo Crkvu lišiti sredstava njezinih izdržavanja, osiromašiti je i onda prebaciti na teret vjernika.

Srpski povjesničar Nikola L. Gaćeša u dijelu svoje knjige što se odnosi na provedbu agrarne reforme u Hrvatskoj, kao važan rezultat agrarne reforme navodi sljedeće: *Veleposjednicima, crkvi i stranim državljanima oduzeta je zemlja, a time je likvidirana materijalna osnova njihove moći i onemogućena eksploatacija seoske sirotinje.*¹⁵

S obzirom da njegova predstavka od 10. srpnja 1945. nije uvažena, nadbiskup Stepinac 17. kolovoza 1945. upućuje J. Brozu, Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske i Komisiji za vjerske poslove u Zagrebu novu opširnu predstavku u svezi s agrarnom reformom.¹⁶ U njoj podsjeća na svoju prvu predstavku i na Titovo obećanje da će se sve rješavati u dogovoru s Crkvom te upozorava da Katolička crkva nije konzultirana i uglavnom o Zakonu prima saznanja iz nepotpunih novinskih izvješća.¹⁷ U predstavi nadbiskup ističe da je *takvim rješenjem Katolička Crkva u Demokratskoj Federalnoj Jugoslaviji najosjetljivije pogođena, dotično, da je ugrožena podloga njezinog rada.* On smatra da će Katolička crkva agrarnom reformom ostati gotovo bez svih materijalnih sredstava egzistencije, te napominje da *Katolička Crkva izdržaje pomoću zemljišnog posjeda svoje službenike: nadbiskupe, biskupe, članove nadbiskupskih i biskupskih kaptola, centralnih biskupskih ureda, župnike i kapelane, diecezanska velika i mala sjemeništa,*

¹⁵ N. L. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Novi Sad, 1984, str. 231.

¹⁶ HDA, KOVZ, isto, br. 72/BK, 17. kolovoza 1945.

¹⁷ Zanimajući Titovo obećanje da će se s Crkvom o svim pitanjima koje se nje tiču obaviti prethodni razgovori B. Petranović piše: *Jedan od osnovnih prigovora odnosio se na to da je država ovu meru sprovela jednostrano, bez prethodnog konsultovanja crkve. Ovaj prigovor je u suštini bez značaja. Sa donošenjem Zakona bilo se inače u zakašnjenju, s obzirom na hitnost da se ekspropisani objekti što pre obrade. Da se ulazilo u preliminarne pregovore sa svim zainteresovanim subjektima čija je zemlja imala da dođe pod udar agrarne reforme, reforma bi se odugovlačila u nedogled, jer bi svaka zainteresovana strana iznosila i s upornošću branila svoje staleške interese.* (B. Petranović, isto, str. 290. - 291.)

gimnazije i konvikte, bolnice, sirotišta, brojne župne crkve (patronati). Oduzeti sav posjed spomenutih crkvenih ustanova znači onemogućiti Crkvi njezin normalni rad. Znači oduzeti sredstvo održavanja tolikih tisuća seljačkih sinova, koje Katolička Crkva školuje u svojim sjemeništima. Nadbiskup Stepinac dalje tvrdi da zakon o novoj agrarnoj reformi ima oštru neprijateljsku konvenciju protiv Katoličke Crkve, te nastavlja tako se i ovim zakonom kao što i brojnim drugim mjerama djelom pokazuje, da je Katolička Crkva u ovoj Državi postala bezpravna, izložena stalnim udarcima promišljenog sistematskog progona, a sve pod vidom slobode vjeroispovjedanja, slobode savjesti i poštivanja privatnog vlasništva.

Nadbiskup Stepinac dalje tvrdi da su vjernici u mnogo slučajeva pokazali da im nije stalo do crkvenog zemljišta, te da oni shvaćaju da oduzimanje zemljišta Katoličkoj crkvi ne rješava agrarni problem i upozorava da će predloženi zakon izazvati mjesto smirenja narodnih katoličkih masa njihovo novo nezadovoljstvo, smatrajući da katoličke mase imaju razvijen osjećaj za poštivanje tuđega vlasništva, pogotovo ako je ono crkveno. Upozorava na primjer agrarne reforme u Poljskoj i Mađarskoj gdje je Katolička crkva bez obzira na nazočnost sovjetske vojske, dobila više zemljišta nego što se predlaže u Jugoslaviji, te konstatira zar nije onda opravdana tvrdnja, da se novom agrarnom reformom u DF Jugoslaviji želi pogoditi Katoličku Crkvu i onemogućiti joj njezin normalan rad. Osvrćući se na načelo „zemlja je onoga koji je obrađuje“¹⁸ nadbiskup Stepinac drži da se to načelo ne može potpuno provesti u život, navodeći primjere intelektualaca koji trebaju dobiti 5 hektara zemljišta iako ga neće obrađivati kao i to da će i sama država imati svoj zemljišni fond koji će netko drugi obrađivati. Na problem oduzimanja zemljišta darovanog Katoličkoj crkvi od strane dobrotvora bez ikakve odštete, upozorava da Katolička crkva s tim ljudima ima sklopljene ugovore koji nose određene obveze te ih država, ako poštuje pravo na privatno vlasništvo, nema pravo poništiti. Završavajući predstavku, traži da se crkvena dobra izuzmu iz nove agrarne reforme i zaključuje: *Jednostrana i u protucrkvenom duhu zamišljena agrarna reforma, koja leži pred Privremenom Narodnom Skupštinom, bila bi u slučaju uzakonjenja ponovni dokaz, kako je Katolička Crkva, uza sva protivna uvjerenja o slobodi vjeroispovjedanja i poštivanja privatnog vlasništva bezpravna i u ovoj Državi predmet stalnog gaženja.*

¹⁸ Nadbiskup Stepinac poziva se na ekspozice Saveznog ministra poljoprivrede dr. Čubrilovića na Zakonodavnom odboru Privremene Narodne skupštine u kojem između ostalog kaže: *Mi smo smatrali, da se treba držati temeljnog načela, da zemlja treba pripasti onima koji je obrađuju. Rukovodeći se tim načelom po zakonu se oduzima zemlja svima onima, kojima poljodjelstvo nije glavno zanimanje.* („Vjesnik”, br. 98, 13. kolovoza 1945, str. 2.)

S obzirom da niti na tu predstavku nije bilo odgovora, nadbiskup Stepinac upućuje 20. kolovoza 1945. predstavku predsjedništvu Privremene narodne skupštine¹⁹ i pismo J. Brozu Titu²⁰ prosvjedujući protiv jednostranog donošenja *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*. U pismu J. Brozu Titu ističe da je on sa svoje strane nastojao iznijeti mišljenje Katoličke crkve, ali nije naišao na razumijevanje kod režima, naglašavajući da se Katolička crkva ne može suglasiti s takvim rješavanjem agrarnog pitanja. Dalje upozorava da će donošenje navedenog zakona samo pogoršati odnose Katoličke crkve i države, podsjećajući Tita na njegove riječi upućene zagrebačkom svećenstvu, kako se dekretom ne može urediti odnos između Katoličke crkve i države.

Napokon je J. Broz Tito poslao odgovor nadbiskupu Stepincu 1. rujna 1945, nakon što je *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji* već donesen 23. kolovoza 1945. U svom odgovoru Broz ističe da se agrarna reforma mora odnositi i na crkvena imanja jer je to rezultat raspoloženja širokih seljačkih masa, a ne volja samih poslanika. Napominje zatim da je *Zakon* dijelom izmijenjen, te se umjesto pet hektara ostavlja deset hektara zemljišta, a samostanima i crkvenim ustanovama određena povijesnog značenja, dat će se tzv. „historijski maksimum“; rješenje se pak, toga pitanja prepušta federalnim jedinicama, koje će po svom nahođenju odrediti koje ustanove imaju na to pravo. Na prigovor nadbiskupa Stepinca da je obećao da će se o svim pitanjima što se tiču Crkve prethodno razgovarati s njezinim predstavnicima, Broz odgovara: *Ne mogu se složiti s Vašim prigovorom, da sam ja nešto obećao, što sada nije ispunjeno. Ja sam očekivao rezultat vaše biskupske konferencije, do koje, nažalost nije došlo, ili koliko ja znam, vlada od vas nije primila nikakvih pismenih obavještenja ili rezolucije.*²¹

S obzirom da niti na jednu predstavku nadbiskupa Stepinca nije stigao odgovor prije donošenja navedenog zakona, nego Broz šalje odgovor nakon njegova izglasavanja, očito je da nije bilo nikakve namjere da se čuje stav Katoličke crkve o agrarnoj reformi, a navodno čekanje rezultata Biskupske konferencije poslužilo je samo kao diplomatski izgovor za optužbu o neispunjenom obećanju.

¹⁹ A. Benigar, *Alojzije Stepinac - hrvatski kardinal*, Zagreb, 1993. Predstavka nadbiskupa Stepinca Predsjedništvu Privremene narodne skupštine, Beograd, br. 75/BK, 20. kolovoza 1945, str. 493.

²⁰ A. Benigar, isto. Pismo nadbiskupa Stepinca maršalu Titu, br. 74/BK, 20. kolovoza 1945, str. 493. - 494.

²¹ A. Benigar, isto. Pismo maršala Tita nadbiskupu Stepincu, 1. rujna 1945, str. 494.

Donošenje *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*

Prilikom rasprava o donošenju *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, zakonu se protivio predstavnik oporbe u saveznoj vladi Milan Grol, potpredsjednik Ministarskog saveta Privremene vlade DFJ (bio je član Demokratske stranke),²² smatrajući da je agrarna reforma važna i osjetljiva materija koju ne bi trebalo rješavati na „prepad“, ističući da „batina i efikasnost“ ne idu zajedno. U svezi s crkvenim zemljištem, tražio je izuzimanje jednog dijela crkvene zemlje od eksproprijacije ili bar plaćanje odštete za oduzetu zemlju. No na kraju su i on i ostali članovi oporbe, glasovali za navedeni zakon bojeći se reakcije seljaštva. Kasnije će predstavnici vlasti njihovo glasovanje često isticati kao primjer *kako su eto i predstavnici oporbe za agrarnu reformu a samo su crkve protiv*.²³

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izglasala je Privremena narodna skupština DF Jugoslavije 23. kolovoza 1945. godine, jednoglasno.²⁴ *Zakon* se temeljio na dva načela tj. zemlja pripada onima koji je obrađuju i dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo osoba koje ga dobivaju.²⁵

Prema *Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji* trebalo je eksproprijirati sve veleposjede odnosno posjede veće od 45 ha, ili 25 do 35 ha obradive zemlje što su davani u zakup ili su obrađivani uz pomoć najamne radne snage. Što se tiče zemljišta u crkvenom vlasništvu, *Zakon* je nalagao oduzimanje površine posjeda veće od 10 ha, a u izuzetnim slučajevima, kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, više od 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma. Točnije u poglavlju II. *Eksproprijacija*, članu 3. *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji* stoji da će se, što se tiče crkvenih posjeda, oduzeti *zemljišni posjedi crkava, manastira, vjerskih ustanova i svih vrsta zadužbina, svjetovnih i vjerskih*.²⁶

²² Agrarnoj se reformi jednako tako protivila i Srpska pravoslavna crkva, te je Sveti arhijerejski sinod SPC-a 5.kolovoza 1945. uputio predstavku koja prijedlog *Zakona* ocjenjuje *nepravednim i nehumanim* tj. *antisocijalnim*, jer *grubo vrijeđa socijalnu pravdu*. Također zamjera na brzini donošenja *Zakona*, te predstavku završava oštrim aluzijama o primjeni *grube sile* i pitanjem nije li to tendencija da se crkva uništi. (B. Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ*, Beograd, 1964, str. 60).

²³ M. Akmadža, *Odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj prema agrarnoj reformi iz 1945. godine*, Historijski zbornik, Zagreb, 2000, str. 175.

²⁴ Nakon donošenja *Ustava FNRJ* usvojen je *Zakon o potvrđi i izmjenama Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, Službeni list FNRJ, 24, 22. III. 1946.

²⁵ M. Maticka, isto, 47.

²⁶ „Narodne novine“, br. 21, Zagreb, 18. rujna 1945.

Zakonom je također riješeno da se za oduzetu crkvenu zemlju ne plaća odšteta, odnosno da će oduzeta zemlja u cjelini prijeći u ruke države sa svim zgradama i postrojenjima na njoj i s cjelokupnim živim i mrtvim poljoprivrednim inventarom, bez ikakve odštete vlasnicima. Također, traktori, strojevi i krupne poljoprivredne sprave s oduzetih posjeda ulaze, ukoliko takvo zemljište nije određeno za veliko državno poljoprivredno dobro, u inventar državnih poljoprivrednih strojarskih stanica.²⁷

Što će se točno oduzeti od crkvenih posjeda, bilo je regulirano članom 8. *Zakona*, koji glasi:

1. *od postojećih posjeda pojedinih bogomolja, manastira i vjerskih ustanova oduzet će se samo višak preko 10 hektara njihove ukupne površine njiva, bašta, vinograda, voćnjaka, utrina i šuma.*

2. *Vjerskim ustanovama (crkvama, manastirima, crkvenim vlastima) većeg značaja ili veće historijske vrijednosti ostavit će se od sadašnjeg njihovog posjeda do 30 hektara obradive zemlje i do 30 hektara šume.*²⁸

Samo provođenje agrarne reforme prepušteno je zemaljskim ministarstvima poljoprivrede. Federalne jedinice bile su dužne donijeti zakone za svoja područja; dakako, u skladu sa saveznim zakonom, pa je Agrarni savjet DF Jugoslavije zemaljskim ministarstvima poljoprivrede razaslao upute o izradi *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*.²⁹ U skladu s navedenim pripremama za donošenje *Zakona za područje Federalne Hrvatske*, Katolička crkva pokušala je ishoditi eventualne promjene. Već prilikom održavanja Biskupske konferencije jugoslavenskih biskupa održane u Zagrebu od 17. do 22. rujna 1945, biskupi su u pismu J. Brozu Titu, poslanom na početku zasjedanja u prvoj točki naglasili da episkopat *otklanja u Skupštini prihvaćeni Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji kao nepravedan*, te upozoravaju da je vrhovni upravitelj crkvenih posjeda Sveta Stolica, koja će o agrarnoj reformi dati konačnu riječ.³⁰ Na problem agrarne reforme upozorili su i u drugoj predstavi J. Brozu Titu, upućenoj zadnjeg dana zasjedanja Biskupske konferencije, otklanjajući *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji kao nepravedan*.³¹ Na kraju konferencije, biskupi su uputili pastirsko pismo, što se čitalo po svim crkvama katoličkim vjernicima, u kojem su osuđivani postupci vlasti prema Katoličkoj crkvi. U pastirskom pismu uglavnom su ponovljene sve primjedbe u svezi s agrarnom reformom što su iznesene i u prijašnjim predstavkama, te se na kraju zaključuje:

²⁷ „Narodne novine”, isto.

²⁸ „Narodne novine”, isto.

²⁹ M. Maticka, isto, str. 52.

³⁰ A. Benigar, isto, str. 498.

³¹ A. Benigar, isto, str. 498. - 499.

*Moramo međutim i ovom prilikom naglasiti, da se Crkva nikada nije protivila opravdanim socijalnim reformama, pa ni onda ne, kada su time bili pogođeni njezini materijalni interesi. Crkva dakako tvrdi, da se u tim stvarima, koje tako bitno zadiru na područja crkvenog života, država ne služi jednostranim metodama sile i diktata nego da se prethodno sporazumije s Crkvom kao samostalnom i ravnopravnom strankom.*³²

Istovremeno je državna vlast u svojim napadima na pastirsko pismo nastojala uvjeriti javnost da Katolička crkva u pitanju agrarne reforme zastupa samo svoje materijalne interese. Uslijedili su svakodnevni medijski napadi novinara i političara na pastirsko pismo i stav Katoličke crkve prema agrarnoj reformi. Na kraju se kritikama na stav Katoličke crkve prema agrarnoj reformi pridružio i J. Broz Tito u svom osvrtnu na pastirsko pismo gdje u svezi s tim kaže *sada izjavljuju* (biskupi op. p.) *da su spremni na svaku žrtvu zbog agrarne reforme i svojih ličnih interesa.*³³ On se osvrnuo na pitanje agrarne reforme govoreći o odnosima s Katoličkom crkvom i prigodom razgovora s članovima Britanskog parlamenta i engleskim novinarima 12. studenog 1945, kada je među inim kazao:

*Glavni i jedini razlog koji smeta crkvi jeste agrarna reforma, mada je ona dosta elastična kada je u pitanju crkva... Na nas su se naljutili samo biskupi koji imaju velike komplekse zemlje koji padaju pod udar agrarne reforme. A manji svećenici ne ljute se na nas.*³⁴

Već tada se moglo zaključiti da neki prijedlozi što ih je Katolička crkva u međuvremenu uputila vlastima Federalne Hrvatske, u svezi s donošenjem zemaljskog *Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije*, neće biti prihvaćeni. Naime, nekoliko dana nakon svršetka Biskupske konferencije, 2. listopada 1945. članovi prvostolnog Kaptola obratili su se Ministarstvu poljoprivrede Federalne Hrvatske s jednom predstavkom³⁵ u kojoj najprije konstatiraju da je navedeni zakon preuranjen, jer je donesen prije izbora za konstituantu. Dalje upozoravaju da je isti zakon nepravedan, *jer se crkvena zemlja - ispravnim putem stečena - imade oduzeta bez ikakve odštete.* U nastavku predstavke nabrajaju niz nepravednosti *Zakona*:

- Ovaj je zakon nepravedan, jer oduzetu zemlju predviđja isključivo za seljaka prema načelu, da je zemlja onoga koji je obradjuje, a u stvari ovaj zakon uzimlje i zemlju gradjevinskih zona, t.j. zemlju u gradovima, koja je

³² V. Ranilović, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepincu*, II. dopunjeno izdanje, Koprivnica, 1997, str. 25. - 26.

³³ „Vjesnik”, Zagreb, 25. listopada 1945, str. 1.

³⁴ J. Broz Tito, *Govori i članci*, Zagreb, 1959, str.106.

³⁵ Predstavka članova prvostolnog Kaptola Ministarstvu poljoprivrede Federalne Hrvatske, HDA, KOVZ, kutija 326, 2. listopada 1945.

regulatornim osnovama predviđena za proširenje grada, dakle uzimlje zemlju za seljake, a ovi je nikada neće obradivati....

- Ovaj je zakon nepravedan, jer ne uzimlje u obzir, da je najveći dio crkvene zemlje oduzet u agrarne svrhe već god. 1919. tako, da se sada zapravo radi o ostacima crkvenih zemalja, kao što je slučaj sa nadarbinom nadb. zagrebačke i prvostolnog Kaptola zagrebačkog....

- Ovaj je zakon nepravedan, jer ne vodi računa o stvarnim potrebama tolikih historijskih vjersko-crkvenih institucija, napose onih crkvenih službenika, kojima je zemlja jedini prihod za uzdržavanje, kako je to slučaj na pr. kod članova prvostolnog Kaptola.

Završavajući predstavku, biskupi ističu potrebu da se kod provedbe agrarnog zakona, zemaljskim agrarnim zakonom nanesena nepravda sanira tako da se vodi računa o stvarnim potrebama svih vjersko-crkvenih ustanova, kao i vjersko-crkvenih službenika.

Na sve predstavke upućene iz redova Katoličke crkve, nije bilo nikakvih odgovora od strane države. Uvidjevši da pitanja crkvene zemlje nisu kvalitetno riješena *Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, u rješavanje navedenih problema umiješala se i Komisija za vjerske poslove, na čelu s mons. Svetozarom Ritigom. Navedenoj komisiji i Ritigu osobno, svakodnevno su iz raznih biskupija, župa, sjemeništa i drugih crkvenih ustanova stizala pisma, odnosno predstavke u svezi s agrarnom reformom.³⁶ Tako će pod pritiskom crkvenih krugova, po nalogu mons. Ritiga, Komisija za vjerske poslove 22. listopada 1945. uputiti pismo Predsjedništvu narodne vlade Federalne države Hrvatske, u kojem skreće pozornost na neka pitanja vezana uz agrarnu reformu, a što se tiču Katoličke crkve.³⁷ U prvom dijelu navedenog pisma, Komisija predlaže da se vjerskim ustanovama većeg značaja ili veće povijesne vrijednosti treba ostaviti od dosadašnjeg njihovog posjeda veće površine i u obradivoj zemlji i u šumi, jer za to predviđene površine od 30 hektara nisu dostatne. Također, predlaže se da se svakoj vjerskoj ustanovi što je posjednicom šuma, osigura barem potrebna količina deputatnih drva.

Komisija za vjerske poslove imala je pravo po *Uredbi*³⁸ o djelokrugu i nadležnosti Komisije za vjerske poslove pri Predsjedništvu narodne vlade Hrvatske, stavljati primjedbe i napomene svim zakonskim nacrtima što se tiču interesa vjere i vjerskih zajednica, pa tako i u pitanjima crkvene imovine, te u skladu s tim u drugom dijelu istog pisma predlaže da se u provedbi Agrarnog zakona uvrsti sljedeće:

³⁶ M. Akmadža, isto, str. 177.

³⁷ Pismo Komisije za vjerske poslove Predsjedništvu narodne vlade Federalne Hrvatske, br. 830/1945, HDA, KOVZ, kutija 124, 22. listopada 1945.

³⁸ Osobni fond S. Ritiga (dalje: OF Ritig), HAD, kutija 1.

Vjerskim ustanovama smatraju se:

Crkve prvostolne, saborne, stolne, zborne, župne, parohijske, samostanske, manastirske, kapele samostalne i filijalne, bogomolje, hramovi.

Patrijaršija, nadbiskupije, mitropolije, biskupije i njihove nadarbine, eparhije i njihove sesije, Kaptoli, kanonikati prvostolnih, stolnih i zbornih kaptola sa individualnim posjedima (predijima i koledovčinama), zbor prebendara prvostolne crkve sa individualnim predijalnim posjedima, župe i njihove nadarbine, crkvene općine, parohijske sesije, zadužbine (altarije), samostani, manastiri, sjemeništa velika i mala, odnosno odgovarajuće ustanove priznatih crkava (vjeroispovijesti).

Zemljište, koje gruntovno glasi na župu odnosno parohiju, a uz to je kod njega upisano „za orguljaša“ odnosno za „pojca“.

Zemljište, koje je već dobila stanovita župa odnosno njezina crkvena općina na temelju pozitivnih zakona s naslova otkupa patronata.

Svaka od ovih ustanova smatra se u smislu ovoga zakona posebnim pravnim subjektom.

Ovaj prijedlog bio je u potpunosti u skladu s prijedlozima crkvenih vlasti.

Dalje se predlaže:

Iz posjeda, koji spada pod agr. reformu, a s kojim je vezan jedan ili više patronata, ostavlja se svakoj župi za buduće uzdržavanje njezinih patronatskih bogoštovnih objekata potrebna zemljišna površina prema prijedlogu Komisije za vjerske poslove i saglasnosti Predsjednika nar. vlade FDH. Ta se površina gruntovno prenosi na crkvenu općinu dotične župe uz dodatak „Odkupno patronatsko zemljište“. U svezi s ovim prijedlogom Komisija napominje da je to u korist naroda, koji i upravlja tim patronatskim zemljištem po odboru izabranom u te svrhe između samih vjernika.

Na kraju, Komisija predlaže da u Komisiji agrarne reforme i kolonizacije, koja će uredovati na zemljišnim posjedima vjerskih ustanova, treba biti kao član i jedan izaslanik Komisije za vjerska pitanja. Te prijedloge Komisija za vjerska pitanja ponovno je uputila 3. studenog 1945. godine Predsjedništvu narodne vlade Federalne države Hrvatske u vidu prijedloga zakonskoj osnovi *Zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske*.³⁹

Nedugo zatim, 12. studenog 1945, ministar poljoprivrede u Saveznoj vladi Vaso Čubrilović, uputio je brzojav zemaljskim ministarstvima poljoprivrede u kojem ih požuruje da u što kraćem roku donesu *Zakon o*

³⁹ Pismo Komisije za vjerske poslove Predsjedništvu narodne vlade Federalne države Hrvatske, br. 910/1945, HDA, KOVZ, kut. 124, 3. studenog 1945.

agrarnoj reformi i kolonizaciji i pristupe njegovu provođenju.⁴⁰ Nakon što je prijedlog zakona raspravila Vlada NR Hrvatske, u smislu njezinih zaključaka, izrađena je osnova zemaljskog zakona, koju je prihvatilo Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske, te 24. studenoga 1945. donijelo *Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske*.⁴¹ Ovaj zakon sadržavao je sve odredbe saveznog zakona, s tim da je pobliže razradio odredbe o zemljišnom maksimumu koji je za crkve ostao nepromijenjen.⁴² Do kraja provedbe agrarne reforme ovaj zakon nije doživio bitnije promjene, tako da ni *Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne republike Hrvatske* što ga je donio Sabor NR Hrvatske 9. prosinca 1947. ne donosi nikakve promjene koje bi utjecale na samu provedbu agrarne reforme, nego se radi o usklađivanju *Zakona* s članom 131. *Ustava NR Hrvatske*.⁴³

U međuvremenu, o odnosu Katoličke crkve prema agrarnoj reformi, ponovno se očitovao i sâm J Broz Tito, koji je u izjavi dopisniku „L' Humanitea“ među inim kazao:

*Agrarna reforma pogodila je jake ekonomske pozicije biskupa, koji već vjekovima raspolažu ogromnim imanjima. Ali, agrarna reforma je izvršena u korist naroda. Raspodjela velikih crkvenih imanja nailazi na veliko odobravanje kod naroda. Zato biskupi pokušavaju da upotrebe provokatorska i izdajnička sredstva protiv agrarne reforme, jedne od demokratskih odnosa naše zemlje. Međutim, gospoda biskupi se varaju ako misle da ćemo mi odustati od agrarne reforme. Mi moramo da zaštitimo naš narod i njegov mir. Mi ćemo ih i odbraniti.*⁴⁴

Može se reći da je ovom izjavom Josip Broz zaključio svaku daljnju raspravu u svezi s agrarnom reformom i dao jasan signal tijelima zaduženim za provedbu agrarne reforme da u svezi s agrarnom reformom ne smije biti popuštanja.

⁴⁰ M. Maticka, isto, bilješka 156, str. 52.

⁴¹ „Narodne novine“, br. 80, Zagreb, 26. studenog 1945, Prezidijum Sabora NRH donio je 19. travnja 1946. *Zakon o izmjenama Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske* zbog usklađivanja s izmjenama u saveznom zakonu izvršenim nakon donošenja Ustava FNRJ („Narodne novine“, br. 59, Zagreb, 25. travnja 1946.).

⁴² M. Maticka, isto, str. 53.

⁴³ „Narodne novine“, br. 111, Zagreb, 17. prosinca 1947.

⁴⁴ „Borba“, Beograd, 18. XI. 1945.

Provedba agrarne reforme

Za provedbu agrarne reforme na crkvenim posjedima bile su nadležne Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju, u kojima su glavnu riječ vodili agrarni izvjestitelji imenovani od Ministarstva poljoprivrede i šumarstva.⁴⁵ Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju osnivane su u sklopu Okružnog narodnog odbora, a činili su ih predsjednik i četiri člana.⁴⁶ Za područje Pakračkog dekanata bila je zadužena Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru, čiji je predsjednik bio Svetozar Marić.

Da bi se što prije, što pravilnije i uspješnije počelo s provedbom *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, izdane su svim okružnim i gradskim narodnim odborima upute za rad kotarskih i okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. Upute su, osim uputa o organizaciji i poslovanju spomenutih komisija, sadržavale i napatke o utvrđivanju agrarnih objekata, izdvajanju zemljišta za opće i zajedničke svrhe, kolonizaciji i dr.⁴⁷

No agrarna se reforma počela u praksi provoditi i prije donošenja *Zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije*, što od strane agrarnih komisija, što samovoljno od strane seljaka. Na takve slučajeve upozorio je i Nadbiskupski duhovni stol u svojim predstavkama predsjedništvu Vlade Federalne Hrvatske i njezinu predsjedniku Bakariću, u lipnju 1945.⁴⁸ Samovoljna provedba agrarne reforme događala se i nakon donošenja saveznog zakona o agrarnoj reformi, ali prije donošenja *Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području NR Hrvatske*. Ponekad su vlasti te probleme odmah rješavale, a u onim slučajevima gdje vlasti nisu odmah intervenirale, pitanja uzurpacije crkvenog zemljišta rješavana su tek nakon rasprava agrarnih interesenata i konačne odluke Okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju.

Glavni problemi kod provedbe agrarne reforme nastajali su zbog različitog tumačenja *Zakona*, tj. Katolička je crkva svojim tumačenjima *Zakona* nastojala što veći broj posjeda prikazati kao samostalne jedinice što

⁴⁵ M. Maticka, isto, 56. - 58.

⁴⁶ Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije 12. IX. 1945.- 30. X. 1946, HDA, Fond Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju (dalje: K. agrar.), kut. 144a, str. 8. - 9.

⁴⁷ Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije, isto, str. 5.

⁴⁸ Predstavka Nadbiskupskog duhovnog stola Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske, NAZ, br. 4122/45, 5. lipnja 1945. i Predstavka Nadbiskupskog duhovnog stola predsjedniku Vlade Federalne Hrvatske dr. Vladimiru Bakariću, NAZ, br. 4442/45, 25. lipnja 1945.

im daje pravo na maksimum od 10 hektara. Naime, da će doći do ovakvih problema u tumačenju *Zakona*, dalo se naslutiti već nakon konferencije Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju održane 4. siječnja 1946. u Varaždinu, kojom je osobno predsjedao izaslanik Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Ante Mihletić. Na konferenciji je zaključeno da se sva zemlja, određena za agrarnu reformu, preda što prije u vlasništvo onima koji je obrađuju i to još prije proljetne sjetve, tj. najkasnije do 1. travnja 1946.⁴⁹ To isto vrijedilo je i za crkvene posjede, za koje je zaključeno da će se sva crkvena zemljišta na području jedne župe smatrati kao jedan posjed bez obzira na pravni naslov, pod kojim župa posjeduje zemljište tj. je li zemljište crkveno, nadarbinsko, patronatsko ili pojedinih područnih kapela.⁵⁰ Međutim, bez obzira na prigovore iz Katoličke crkve, provedba agrarne reforme odvijala se u pravilu upravo po zaključcima s navedene konferencije u Varaždinu. To je nagnalo Katoličku crkvu da na razne načine pokuša povećati broj crkvenih ustanova kako bi smanjila površinu posjeda obuhvaćenih agrarnom reformom.

Vlasti su prigovarale da Katolička crkva ubrzano osniva nove župe zbog usitnjavanja svojih posjeda čime izigrava Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, da bi zadržala u svom vlasništvu što više posjeda. O osnutku novih župa zbog agrarne reforme, Tito je u razgovoru s članovima Britanskog parlamenta i engleskim novinarima 12. studenog 1945. kazao: *Biskupi su sada pribjegli jednoj nimalo lijepoj metodi, da postavljaju nove župe, nove parohije, da bi na taj način izbjegli primjenu propisa Zakona o agrarnoj reformi. A naši seljaci se bune protiv toga.*⁵¹ Međutim kod provedbe agrarne reforme vlasti nisu uzimale u obzir kod utvrđivanja objekata agrarne reforme one župe što su osnovane nakon 28. kolovoza 1945, tako da novoutemeljene župe nisu utjecale na provedbu agrarne reforme.

Na drugoj strani predstavnici vlasti nastojali su *Zakon* primjenjivati što radikalnije ili ga čak ne poštivati, na štetu Katoličke crkve. Nepoštivanje zakona kod provođenja agrarne reforme kritiziralo je i Tajništvo Svete Stolice u diplomatskoj noti Ministarstvu vanjskih poslova FNRJ od 21. studenog 1952.⁵² Komunistička partija organizirala je akcije u kojima je okupljala seljaštvo na parolama još radikalnijeg zahvaćanja u crkvenu zemlju.⁵³ Na neke nezakonitosti pri provedbi agrarne reforme upozorio je Nadbiskupski duhovni stol u svojoj predstavi Ministarstvu poljoprivrede i

⁴⁹ Vjesnik, 11. siječnja 1946, str. 3.

⁵⁰ Zabilješke zaključaka sa sjednice Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, održane 1. veljače 1946. NAZ, br. 675/46.

⁵¹ J. B. Tito, *Govori i članci*, Zagreb, 1959, 106.

⁵² V. Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knj. I, München - Barcelona, 1978, str. 395.

⁵³ M. Maticka, isto, bilješka 289, str. 91.

šumarstva u veljači 1946., u kojoj među inim stoji da agrarne komisije popisuju župne dvorove i gospodarske zgrade te određuju župnicima i kapelanima da će od župnoga stana uživati samo dvije sobe i kuhinju a ostalo će im oduzeti. Zatim popisuju po župnim dvorovima i kapelanijama objekte i stvari (životinje, pokućstvo, vino, kuhinjski pribor i sl.) što su privatnom imovinom posjednika.⁵⁴ Na tu predstavku odgovorila je Komisija za vjerske poslove 8. travnja 1946. godine, navodeći da je u skladu s navedenim problemima Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva 2. travnja 1946. priopćilo da su područne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju upozoravane da ne vrše popis predmeta, koji ne ulaze u zemljišni fond.⁵⁵ No unatoč tomu, takva se praksa na terenu nastavljala, a kod provedbe agrarne reforme župama je oduziman živi i mrtvi poljoprivredni inventar, zalihe, gospodarske pa i stambene zgrade. Na temelju uvida u sve odluke o utvrđivanju objekata agrarne reforme i kolonizacije te odluke o žalbama na iste u župama Zagrebačke nadbiskupije, može se zaključiti da se kod donošenja tih odluka različito postupalo u svezi s istim pitanjem, u različitim župama. Uočljivo je da se o oduzimanju živog i mrtvog poljoprivrednog inventara i zaliha različito postupalo u pojedinim župama ovisno o stavu pojedine okružne komisije. Komisije su u slučaju da ništa ne oduzimaju od živog i mrtvog inventara te zaliha i zgrada, takvu odluku obrazlagale time da je sve navedeno potrebno župi za njezino gospodarstvo. Kada bi se župnici žalili na odluke okružnih komisija, žalbe su u pravilu ili odbijane ili samo djelomice uvažene i to najčešće u dijelu odluke što se odnosi na oduzimanje živog i mrtvog inventara te zaliha i zgrada, tako da su oduzete količine umanjene ili bi se eventualno taj dio odluke potpuno brisao. Koliko se radikalno provodila agrarna reforma u pojedinim župama, često je ovisilo o sastavu okružnih komisija.

Zbog ustanovljenih nedostataka u radu područnih komisija, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva izdalo je okružnicu 15. svibnja 1946. u kojoj su komisije upozorene na neke nedostatke i upućene na pravilno postupanje.⁵⁶ Vlada NR Hrvatske donijela je i *Uredbu o postupku s urodom sa zemljišta*. Tom se uredbom priznaje dio prinosa vlasniku, koji je obradio zemljište, ako mu po *Zakonu* pripada odšteta za eksproprirano zemljište; u protivnom, ne pripada mu niti dio uroda.⁵⁷ S obzirom da Katoličkoj crkvi nije po *Zakonu* pripadala odšteta za eksproprirano zemljište, tako ona nije imala ni pravo na prirod sa zemljišta, iako su neke okružne komisije u pojedinim

⁵⁴ Predstavka Nadbiskupskog duhovnog stola Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva, NAZ, br. 1634/46, 22. veljače 1946. br. 3116/46.

⁵⁵ Pismo Komisije za vjerske poslove Nadbiskupskom duhovnom stolu, 8. travnja 1946, isto.

⁵⁶ *Godišnji izvještaj...*, HDA, K. agrar. kut. 144a, isto, str. 6.

⁵⁷ „Narodne novine“, br. 85, od 27. lipnja 1946.

slučajevima ostavljale župama dio priroda. Osim navedene *Uredbe*, izdane su i upute o postavljanju privremenih upravitelja na velikim, crkvenim i sličnim posjedima, o vođenju knjiga zemljišnog fonda i sl. Posebno su izdane načelne upute o pojedinim predmetima, kao primjerice o nadležnosti glede postupka s crkvenim posjedima, o konfisciranim posjedima i sl.⁵⁸

Inače, pri utvrđivanju agrarnih objekata, postupak je predviđao održavanje rasprava agrarnih interesenata, u svezi s crkvenim zemljištem, a okružne su komisije bile organizatorima tih rasprava. Za poslove agrarne reforme i kolonizacije, postojali su na području svakog mjesnog narodnog odbora kao savjetodavni organ agrarnih komisija, mjesni odbori agrarnih interesenata. Taj se odbor sastojao od pet članova, koje biraju agrarni interesenti. Mjesni odbori agrarnih interesenata birani su na području mjesnih narodnih odbora i isti su kao savjetodavni organi pomagali rad kotarskih, gradskih i okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri radu komisija kod utvrđivanja objekata i subjekata agrarne reforme i kolonizacije.⁵⁹ Naročito se vodilo računa da rasprave o crkvenom zemljištu budu što bolje posjećene.⁶⁰ Kod prvih rasprava agrarnih interesenata, svećenstvo je bilo zbuđeno jer nisu znali da će se na tim raspravama konačno rješavati pitanje crkvenih posjeda.

Bilo je primjera da je na nekim raspravama oduzeto više crkvene zemlje nego je to *Zakon* predviđao.⁶¹ No bilo je i slučajeva da je pod pritiskom agrarnih interesenata na samim raspravama odlučeno da se župama oduzme cjelokupno zemljište, mada su okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju ipak službeno donijele odluku prema kojoj je župama ostavljen propisani maksimum. Poslije su sve odluke okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju, kada je u pitanju ukupna površina zemljišnog maksimuma što se ostavljao župama, u pravilu, donesene u skladu sa *Zakonom*, bez obzira što je na raspravama agrarnih interesenata donesena drugačija odluka. U župama koje su imale manje od 10 ha zemljišnog posjeda, po *Zakonu* o agrarnoj reformi i kolonizaciji obustavljao se postupak provođenja agrarne reforme. Tako na području Pakračkog dekanata agrarna reforma nije provedena, najvjerojatnije zbog posjedovanja manje zemljišta nego je predviđao zemljišni maksimum (10 ha), u župama Čaglić i Đulaves. Također je prema *Zakonu* bilo predviđeno da se vlasnicima ne oduzima neplodno zemljište, niti se računa u maksimum što se ostavlja vlasniku; međutim iako se većina komisija pridržavala tog pravila, neke su komisije

⁵⁸ *Godišnji izvještaj...*, HDA, K. agrar. kut. 144a, isto, str. 7.

⁵⁹ *Godišnji izvještaj...*, HDA, K. agrar. kut. 144a, isto, str. 8.

⁶⁰ M. Maticka, isto, str. 87. - 89.

⁶¹ M. Maticka, isto, str. 92.

ipak oduzimale župama i neplodno zemljište. Takve bi odluke ponekad bile poništene u drugostupanjskom postupku, ali bi u nekim slučajevima i nakon drugostupanjskog postupka, ostale neizmijenjene.

Nezakonitost u provedbi agrarne reforme, prema stajalištu Katoličke crkve odnosila se ponajprije na svrstavanje različitih pravnih subjekata (crkveno, nadarbinsko, patronatsko, altarijsko...) kao vlasnika zemljišta pod jedinstveno vlasništvo jednog pravnog subjekta (župe, samostana i sl.). Takve su odluke okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u pravilu ovako obrazlagale: *Ova komisija nalazi, da razni naslovi kao nadarbine, kapele, altarijske zaklade, zaklade misne župe ne utiču na zasebnu primjenu propisa st. 1. t. 19 cit. Zakona tj. da bi se odredio zasebni maksimum po svakom pravnom naslovu jer su sve nekretnine u stvari sastavni dio nekretnina jedne te iste Rimokatoličke župe i služe jednoj te istoj svrsi svih župljana iste župe.*⁶² I na području Pakračkog dekanata, prigovori župnika odnosili su se uglavnom na isti problem; rjeđe se pak, prigovaralo rascjepkanosti ostavljenog zemljišta po udaljenim selima.

Slučaj Marijin Dvor

Bilo je i ekstremnih slučajeva oduzimanja crkvenog zemljišta, unatoč već donesenoj odluci komisije za agrarnu reformu, uslijed političkog pritiska, te primjenom nasilja. Jedan od najradikalnijih slučajeva zbio se u Marijin Dvoru (Divoš) gdje je nasilno oduzeta sva crkvena imovina Salezijanske redovničke obitelji, primjenom sile i unatoč odluci Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Naime Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru, održala je agrarnu raspravu i donijela zakonitu odluku da se Salezijanskoj redovničkoj obitelji u Marijin Dvoru oduzima samo dva jutra šume dok se zakonski maksimum od 10 hektara, ostavlja Salezijanskom samostanu. Međutim, nakon donošenja navedene odluke, samostan je 30. ožujka 1946. posjetila komisija sastavljena od zastupnika kotarskog NO Daruvar u pratnji milicije, i bez ikakvog pisanog naloga i obrazloženja, zatražila da se stanovnici samostana, koji je bio Zavod za svećenički naraštaj, smjesta isele u roku dva sata. Navedenoj komisiji pridružila se i Komisija za agrarnu reformu iz Daruvara, koja je također zatražila napuštanje samostana. Na upit zamjenika upravitelja Zavoda po čijem nalogu ih istjeruju, odgovoreno mu je da je to naložio Bakarić. Nakon pretresa zgrade, svećenicima je kazano da zgradu mogu napustiti idući dan u 10 sati. Međutim već u 17 sati istoga dana pozvan je zamjenik upravitelja

⁶² Primjer iz odluke Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Karlovcu, HDA, Kom. agrar. kut. 74 (NAZ br. 2284/46), br. 261/46, od 2. ožujka 1946.

Zavoda, te mu je rečeno da zgrada treba biti napuštena u roku od sat vremena, te da prespavaju gdje god znaju; sutradan ujutro svećenici će moći uzeti ostalu imovinu, a u 10 sati zgrada će biti zatvorena i zapečaćena. Svećenici su poslušali navedenu zapovijed.

Budući da je sljedećega dana bila zadnja nedjelja u mjesecu, po običaju tada je u crkvu dolazilo najviše hodočasnika. Saznavši što se događa, narod se uznemirio, naročito zbog ponašanja milicije koja im je oružjem priječila ulazak u crkvu, te je došlo do žestokih prosvjeda okupljenih vjernika. Zapovjednik milicije umirivao je narod govoreći da će umjesto crkve dobiti bolnicu, no nije naišao na podršku. U međuvremenu, stigao je ravnatelj Zavoda, ali i načelnik Unutrašnjeg odjela Kotarskog NO Rade Damjanović, te su započeli razgovore o novonastalu stanju. Na zahtjev ravnatelja Zavoda da mu se predoči pisana odluka o iseljavanju iz zgrade, Damjanović je odgovorio: *Usmeno sam primio nalog, usmeno Vam ga i predajem*. Nakon što je ravnatelj Zavoda izjavio da ne može prihvatiti nezakonitu odluku, Damjanović je odredio 48 sati za iseljenje, a ako to ne urade da će ih vojska sve „šupirati“, svakoga u njegovo rodno mjesto. Ravnatelj je Zavoda na to kazao da će se pokoriti sili i sutra napustiti zgradu, te se žaliti višoj vlasti.

Sutradan se narod skupio ispratiti svećenike do Daruvara, koji su tamo nosili čudotvorni kip Marije Pomoćnice, koji je pet godina ranije, upravo iz Daruvara, donesen u Marijin Dvor. Prije ulaska u Daruvar, Damjanović i milicajci zaustavili su narod, pokušavajući ga smiriti, obećavajući da će crkva u Marijin Dvoru ostati otvorena i netaknuta. Kod ulaza u crkvu pojedinci su pokušavali isprovocirati narod raznim političkim parolama. Kad je župnik daruvarski Mijo Ettinger krenuo k oltaru, u crkvu su se probili učenici iz partizanskog konvikta i drugi gimnazijalci. Za njima su ušli vojni invalidi i žene u partizanskim odorama, te štakama i batinama počeli tući narod. Tom prigodom teško je ranjen župnik Ettinger, te još dvojica klerika, dok su ostali klerici također izbatinani, ali bez težih posljedica. Tek na kraju umiješala se milicija koja je dotad sve mirno promatrala, odvela ranjene liječniku i stavila crkvu pod stražu. U postaji milicije svi su preslušani i pušteni na slobodu. Salezijanci su se sklonili u Badljevinu čekajući pravno rješenje viših vlasti. No unatoč predstavi Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske, i zgrada Zavoda i sve pripadajuće zemljište oduzeto je, unatoč prvotnoj odluci agrarne komisije.⁶³

⁶³ NAZ, spis br. 2828/1946.

Pregled provedbe agrarne reforme na posjedima župa i drugih crkvenih ustanova u pakračkom dekanatu

Na području Pakračkog dekanata agrarna reforma provedena je u župama Badljevina, Daruvar, Dežanovac, Gaj, Međurić i Pakrac, te na posjedima salezijanskog samostana u Divošu (Marijin Dvor). Od ostalih župa u Dekanatu, u župi Uljanik agrarna reforma pouzdano nije provedena zbog nedovoljne površine zemljišta, dok za župe Čaglić i Đulaves nema pouzdanih podataka. U nastavku su izneseni brojevi i drugi podaci o provedbi agrarne reforme za svaku župu posebno.

Pregled po župama:

BADLJEVINA

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe Badljevina održana je 19. veljače 1946. u Pakracu. Na raspravi je utvrđeno da je župa s danom 28. kolovoza 1945. posjedovala 33 jutra i 786 čhv ukupne površine zemljišta, odnosno 31 jutro i 1385 čhv obradivog zemljišta. Mjesni interesenti na raspravi su tražili da se župi ostavi samo 2 jutra zemlje, jer da župnik ima dovoljno prihoda od kojih može živjeti. Međutim, u skladu sa *Zakonom* Okružna komisija u Daruvaru donijela je 28. veljače 1946. odluku kojom se župi ostavlja 17 jutara i 185 čhv zemljišta, od čega 11 jutara i 798 čhv oranice, 1445 čhv šume, 650 čhv livade i 178 čhv vrta. Osim navedenog, župi je ostavljeno 364 čhv neplodna zemljišta, koje po *Zakonu* nije smjelo biti oduzeto, a nalazilo se uz župni dvor i crkvu. Župi je u korist zemljišnog fonda oduzeto 16 jutara i 237 čhv zemljišta, od čega 11 jutara i 1447 čhv oranice, 4 jutra i 106 čhv livade te 284 čhv šume.

Okružna komisija za agrarnu reformu u Daruvaru donijela je 15. listopada 1947. odluku o ispravci ranije odluke kojom je bila pogrešno utvrđena površina jedne čestice što se ostavlja župi, te je župi iz fonda oduzetog zemljišta vraćena jedna čestica površine 394 čhv. Tako je na kraju župi ostavljeno 17 jutara i 173 čhv. obradivog zemljišta te 364 čhv neplodnog zemljišta, a oduzeto 16 jutara i 249 čhv, obradivog zemljišta.⁶⁴

⁶⁴ HDA, K. agrar. kut. 103.

DARUVAR

Odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru 14. veljače 1946, od ukupnog posjeda župe što je iznosio 20 jutara i 401 čhv u korist zemljišnoga fonda oduzeto je 3 jutra i 192 čhv šume u Markulin Brdu. Župi je ostavljen zemljišni maksimum površine 17 jutara i 239 čhv i to na područjima Gornjeg i Donjeg Daruvara te Batinjana. Međutim, naknadno je utvrđeno da župa posjeduje na području Badljevine još dvije oranice ukupne površine 6 jutara i 1296 čhv, što su također oduzete u korist zemljišnoga fonda, odlukom iste Komisije, 19. ožujka 1947. Tako je župi na kraju oduzeto ukupno 9 jutara i 1269 čhv zemljišta.⁶⁵

DEŽANOVAC

Odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru od 16. veljače 1946, od ukupnog posjeda župe što je iznosio 42 jutra i 1223 čhv zemljišta, u korist zemljišnoga fonda oduzeto je 22 jutra i 865 čhv obradivog zemljišta. Oduzeto zemljište s obzirom na namjenu: oranice - 12 jutara i 104 čhv, šume - 4 jutra i 1044 čhv, livade - 2 jutra, vrt - 2 jutra i 326 čhv te vinograd nešto manje od 2 jutra. Župi je ostavljeno 17 jutara i 203 čhv obradive zemlje i 3 jutra i 155 čhv neplodne zemlje. U odluci je navedeno da je župnik na raspravi agrarnih interesenata 15. veljače 1946. izrazio želju da mu se predviđeni zemljišni maksimum ostavi u blizini župne crkve, s čime su se nazočni interesenti složili.⁶⁶

GAJ

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme i kolonizacije za župu Gaj održana je 19. veljače 1946. u Pakracu. Župa je posjedovala 50 jutara i 131 čhv zemljišta, od čega 14 jutara i 564 čhv oranice, 3 jutra i 51 čhv vrta i voćnjaka, 29 jutara i 539 čhv pašnjaka, 1142 čhv šume i 2 jutra i 1053 čhv neplodna zemljišta. Odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru o utvrđivanju objekata agrarne reforme i kolonizacije od 2. ožujka 1946. godine, župi je ostavljeno prema osnovi zemljišnoga maksimuma 17 jutara i 600 čhv zemljišta i to 1062 čhv vrta, 9 jutara i 538 čhv pašnjaka te 7 jutara i 600 čhv oranice. Osim navedenog, župi je ostavljeno i 2 jutra i 1053 čhv neplodna zemljišta koje po *Zakonu*, nije

⁶⁵ HAD, K. agrar. kut. 28

⁶⁶ HDA, K. agrar. kut. 28.

potpadalo pod agrarnu reformu. Za svrhe agrarne reforme i kolonizacije ekspropirano je 30 jutara i 78 čhv zemljišta, od čega 20 jutara i 1 čhv pašnjaka, 6 jutara i 1546 čhv oranice, 2 jutra i 589 čhv vrta i 1142 čhv šume. U obrazloženju odluke navedeno je da je u međuvremenu 10. rujna 1945. utemeljena župa Antunovac i to s ciljem izigravanja agrarne reforme, te se ista nije mogla smatrati samostalnom crkvenom ustanovom, nego ispostavom župe Gaj.⁶⁷ Crkveni odbor u Antunovcu žalio se na navedenu odluku, ali je žalba odbijena s obrazloženjem da je župa Antunovac utemeljena nakon 28. kolovoza 1945. godine, te u skladu s propisima ne spada pod propise o agrarnoj reformi.⁶⁸ Novoimenovani župnik župe Gaj, Josip Poljanec, uputio je u rujnu 1946. pismo Komisiji za vjerske poslove pri Predsjedništvu vlade NRH, tražeći da se postupak utvrđivanja agrarnih objekata za župu Gaj obnovi, tvrdeći da je sve to posljedica nemara bivšeg župnika koji nije htio nazočiti raspravi te tako nitko nije zastupao interese župe.⁶⁹ O krivnji bivšeg župnika za navedeno stanje, župnik Poljanec pisao je i Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, optužujući bivšeg župnika za nemar te da zbog toga trpi cijela župa. Zatim ističe da je zbog nedolaska župnika na agrarnu raspravu, župi Gaj ostalo uglavnom nekvalitetno zemljište, i to rascjepkano po cijeloj župi.⁷⁰ Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Pakracu obavijestila je župni ured u Gaju 6. ožujka 1947. da se odluka ne može promijeniti jer je zemljište već podijeljeno agrarnim interesentima.⁷¹ U skladu s novonastalim stanjem, župnik Poljanec predložio je Nadbiskupskom duhovnom stolu da se zbog nemogućnosti uzdržavanja ponovno objedine župe Antunovac i Gaj u jedinstvenu župu.⁷² Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu primio je na znanje prijedlog župnika Poljanca, ističući da takav potez u tom trenutku ne bi bio oportun,⁷³ a s prijedlogom župnika Poljanca

⁶⁷ HDA, K. agrar. kut. 103.

⁶⁸ Odluka Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NRH o odbijanju žalbe, br. 48804-VII-43520/46, NAZ, br. 7100/47, 25. VII. 1946. (isto u HDA, K. agrar. kut. 103).

⁶⁹ Pismo župnika Josipa Poljanca Komisiji za vjerske poslove pri Predsjedništvu vlade NRH, NAZ, br. 7100/47, 3. rujna 1946.

⁷⁰ Pismo župnika župe Gaj J. Poljanca Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, NAZ, br. 5659/46 u 7100/47, 5. rujna 1946. (U svezi s rascjepkanošću ostavljenih posjeda, predstavnici vlasti obrazlagali su da se ne može ostaviti maksimum u suvisloj cjelini, jer u tom slučaju agrarni interesenti u području gdje bi se ta površina ostavila, ne bi mogli biti nadijeljeni zemljom, a dotična crkvena ustanova zahvaća više sela, pa sav teret ne treba preuzeti jedno selo. *Godišnji izvještaj...*, HDA, K. agrar. kut. 144a, str. 15.

⁷¹ Pismo Kotarske komisije za agrarnu reformu u Pakracu župnom uredu u Gaju, br. R-31/46, NAZ, br. 1844/47 u 7100/47.

⁷² Pismo župnika Poljanca Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, NAZ, isto, br. 29/47, 15. ožujka 1947.

⁷³ Nacrt pisma sa sjednice Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, NAZ, isto, 21. ožujka 1947.

nije se složio ni župnik župe Antunovac. Ante Garčević, koji predlaže da se ništa ne mijenja barem u toj godini.⁷⁴

MEĐURIĆ

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme i kolonizacije za župu Međurić, održana je 9. veljače 1946. u Novskoj. Po navodima iz odluke Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru od 16. veljače 1946. godine, župa je posjedovala 19 jutara i 1068 čhv zemljišta. Tom odlukom župi je ostavljeno 17 jutara i 12 čhv obradivog zemljišta, te 442 čhv neplodna zemljišta. Za svrhe agrarne reforme i kolonizacije župi je oduzeto 2 jutra i 614 čhv zemljišta u katastarskoj općini Janjelipa, u kotaru Novska. U obrazloženju odluke navedeno je da su agrarni interesenti udovoljili zamolbi župnika da mu se zemljišni maksimum ostavi u blizini župne crkve.⁷⁵

PAKRAC

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme i kolonizacije za župu Pakrac održana je u Pakracu, 8. veljače 1946. Župa je s danom 28. kolovoza 1945. posjedovala 104 jutra i 942 čhv zemljišta. Agrarni su interesenti na raspravi tražili da se župi ostavi samo 5 jutara zemlje. Odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru od 16. veljače 1946. župi je na osnovi zemljišnog maksimuma, ostavljeno 17 jutara i 600 čhv zemljišta. Agrarnom reformom i kolonizacijom župi je oduzeto 87 jutara 342 čhv zemljišta. U navedenoj odluci nije navedeno o kojoj se vrsti zemljišta radi. Međutim, nakon izmjere zemljišta Katastarska uprava u Pakracu dostavila je 11. prosinca 1947. prijedlog Okružnoj komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru da se prethodna odluka izmijeni prema stvarnom stanju, što je Komisija i učinila. Tako je Komisija 13. prosinca 1947. donijela odluku u kojoj stoji da je župa posjedovala 106 j i 422 čhv zemljišta, te da joj se ostavlja 17 j i čhv obradivog zemljišta, te 1044 čhv neplodna emljišta, a za potrebe zemljišnog fonda da se oduzima 88 j i 78 čhv obradivog zemljišta.⁷⁶

⁷⁴ Očitovanje župnika u Antunovcu Ante Garčevića o stanju župe Antunovac, NAZ, br. 2557/47 u 7100/47, 3. travnja 1947.

⁷⁵ HDA, K. agrar. kut. 89.

⁷⁶ HDA, K. agrar. kut. 103.

Tablica 1. *Pregled agrarnom reformom oduzetog i ostavljenog zemljišta župama Pakračkog dekanata i Salezijanskom samostanu*

Župa	Ukupna površina 28. 8. 1945.	Ostavljeno župi obrad. zemljišta	Ostavljeno župi nepl. zemlj.	Oduzeto u zemlj. fond
Badljevin	33 j 786 čhv	17 j 173 čhv	- -	16 j 249 čhv
Daruvar	26 j 1508 čhv	17 j 239 čhv	- -	9 j 1269 čhv
Dežanovac	42 j 1223 čhv	17 j 203 čhv	3 j 155 čhv	22 j 865 čhv
Gaj	50 j 131 čhv	17 j 600 čhv	2 j 1053 čhv	30 j 78 čhv
Medurić	19 j 1068 čhv	17 j 12 čhv	442 čhv	2 j 614 čhv
Pakrac	106 j 422 čhv	17 j 600 čhv	1044 čhv	88 j 378 čhv
Divoš (Marijin Dvor) -salezijanci	19 j 1528 čhv	- -	- -	19 j 1528 čhv.
Ukupno:	298 j 866 čhv	103 j 227 čhv	7 j 494 čhv	189 j 181 čhv.

Prigodom provedbe agrarne reforme na posjedima Katoličke crkve što su se nalazili na području Pakračkog dekanata, agrarnom je reformom obuhvaćeno 298 j i 866 čhv zemljišta. Od toga je Katoličkoj crkvi ostavljeno 103 j i 227 čhv. ili 34% obradivog zemljišta, te 7 j i 494 čhv ili 3% neplodnog zemljišta. Za potrebe zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije oduzeto je 189 jutara i 181 čhv ili 63% zemljišta. Tako je Katolička crkva na području Pakračkog dekanata, kao i u cijeloj tadašnjoj Jugoslaviji znatno materijalno oslabljena. Nakon provedbe agrarne reforme na ostatak zemljišta država je uvela poreze koje mnoge župe i druge crkvene ustanove nisu mogle, zbog slabog materijalnog stanja, podmirivati. Zbog toga su crkvene vlasti dopuštale župama otuđivanje zemljišta u korist poljoprivrednih zadruga, mjesnih odbora, pojedinih zemljoradnika i raznih ustanova, da ne bi morali plaćati porez. Tako Katolička crkva nije mogla ubirati plodove rada niti na ono malo zemljišta što im je preostalo nakon agrarne reforme.

Zaključak

U teškim poratnim vremenima, kada je Katolička crkva, kao i većina stanovništva, živjela u veoma teškim materijalnim uvjetima, agrarna reforma bila je dodatni, iznimno težak udarac od kojeg se Crkva nije mogla dugo oporaviti. Kao i u cijeloj zemlji, tako je i na području Pakračkog dekanata Katolička crkva ostala bez većine (63%) veoma kvalitetnog zemljišta, obuhvaćenoga agrarnom reformom, a koje je bilo glavnim izvorom njezine egzistencije. Župe i samostani Pakračkog dekanata već su ionako bili pogođeni teškim bremenom rata. Dio crkava i župnih zgrada bio je porušen ili teško oštećen bombardiranjima, a one koje nisu bile porušene, bile su opustošene uslijed pohoda raznih vojski. Iako su vlasti obrazlagale da agrarnom reformom pomažu siromašno seljaštvo, to isto seljaštvo, nakon provedbe agrarne reforme, dodatno je bilo opterećeno, doduše dragovoljno, materijalnim pomaganjem osiromašenoj Katoličkoj crkvi. Gradnja crkava, župnih zgrada i uzdržavanje svećenika u potpunosti su pali na teret vjernika koji su ionako u samoj raspodjeli zemljišta iz fonda agrarne reforme najlošije prošli (prednost pri podjeli zemlje imali su pripadnici partizanskog pokreta i sama država).

Bez obzira što je Katolička crkva materijalno osiromašila, u svom duhovnom poslanju, ali i u sveukupnim društvenim odnosima, rastao je njezin ugled i utjecaj. Što je više država pritiskala Katoličku crkvu, to je njezin ugled i utjecaj u narodu bivao većim. Tako će Katolička crkva u uvjetima vladavine totalitarnog režima, imati ulogu jedine, ali dobro organizirane institucije što je bila opozicijom tomu režimu.

Summary

In difficult, post-war period, when Catholic Church, as well as most of the population, lived in very hard material conditions, land-reform was an additional problem which Catholic Church could not overcome for a long time. In Pakrac deanery, as well as in all country, Catholic Church lost majority (63%) of high quality land, which was embraced by land-reform, and which was the main resource for their existence. Parishes and monasteries in Pakrac deanery had already been affected by heavy burden of war. A part of churches and additional buildings were destroyed or severely damaged by bombing, and those that were not destroyed were harassed because of quests of different armies. Although the authorities were stating that they are helping poor farmers with land-reform, those very farmers were, after land-reform, additionally burdened, admittedly voluntarily, by material aid to poor Catholic Church. Construction of churches, additional buildings and support of priests were completely a burden to believers, who were anyway the most affected once by the land-reform (the advantage in sharing the land had members of Partisan movement and the state itself).

Disregarding the fact that the Catholic Church was poor in material way, in its spiritual quest and in social relations altogether their reputation and influence increased. The more the country was pressing the Catholic Church, the bigger their reputation and influence were. In that way, in the conditions of power of totalitarian regime, Catholic Church had a role of the only, but well organized institution, which was an opposition to that regime.

ISSN 1846-3819

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe

broj 1 i 2 (God. I)

Osijek, 2006./2007.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe
br. 1 i 2, Osijek 2006./2007.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ana Pintarić, dekanica

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Slobodan Čače, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra Marko Karamatić, Franjevačka teologija, Sarajevo

Prof. dr. sc. Marjan Dimitrijević, Institut za nacionalna istorija, Skopje

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Miroslav Akmadža, Filozofski fakultet u Osijeku

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Glavni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Marica Grigić

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka